

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-21>

ОРГАНІЧНО-ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАКОНИ СУСПІЛЬСТВА

Сливка Степан Степанович,

доктор юридичних наук,

професор кафедри теорії права та конституціоналізму

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти,

Національний університет «Львівська політехніка»,

вулиця Степана Бандери, 12, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1683-4363>

Анотація. Людина є коронована надсвітловим творінням, тому вона вимушена підкорятися законам природи, які створені протягом шести днів творіння світу. Ці закони формують індивідуальне, суспільне природне право, яке повинно відображатися у державних нормативно-правових нормах.

Суспільство – це земне царство людини, зворотній бік небесного царства, якому повинна допомагати держава. Людина, живучи в суспільстві, не повинна блукати своєю душею, серцем, а діяти згідно створеного природного й надприродного права.

Суспільство функціонує за Всесвітніми законами життя, онтологічними законами Природи. Відбувається онтологічна зустріч суспільства з природно-надприродними законами. При цьому мета і плідність суспільства полягає у збереженні онтологічної гармонії. Адже закони Природи, її сили без участі суспільства впливають на розвиток рослинного і тваринного світу, погоди, всієї біосфери. Ці життєдайні сили суспільство намагається реалізувати (дотримуватися, виконувати, використовувати, застосовувати) і навіть розвивати. Це заставляє членів суспільства глибше вникати у природно-надприродні закони. В результаті такої онтологічної дії виникають різні внутрішні сили самого суспільства, його потенційні здатності, які скеровуються на підтримання цінності людського життя.

Але онтологічна реалізація і розвиток суспільством породжує природні, закономірні проблеми: не всі члени суспільства адекватно усвідомлюють, розуміють що відбувається у Всесвіті. Така недосконалість пояснюється незавершеним проектом над людиною. Тому очікування на деонтологічність реалізації Всесвітніх законів життя має певні природні допуски, межі неповноцінного розвитку. Тобто у функціонуванні суспільства проявляються різноамплітудні, не гармонійні, не акордні імперативи. Звичайно, такий триваючий вплив причин на розвиток суспільства входить у певну інерційність як незмінний стан рівномірної прямолінійності. Звичайно, при появі додаткових діянь людини інерційність набуває нового стану. В результаті маємо випадок, що суспільний імператив, інерційність суспільства переходить в органічність (нерозривність, внутрішня цілісність) як риса чи характер суспільства.

Ключові слова: суспільство, закони суспільства, закони Всесвіту, органічні закони, онтологічні закони, деонтологічні закони, ортологічна культурологія, екзистенціальна культурологія, трансцендентальна культурологія.

Slyvka Stepan. ORGANIC-DEONTOLOGICAL LAWS OF SOCIETY

Abstract. Man is crowned by a supernatural creation, therefore he is forced to obey the laws of nature, which were created during the six days of the creation of the world. These laws form individual, public natural law, which must be reflected in state legal norms.

Society is the earthly kingdom of man, the reverse side of the heavenly kingdom, which the state must help. A person, living in society, should not wander with his soul and heart, but act according to the created natural and supernatural law.

Society functions according to the universal laws of life, the ontological laws of Nature. There is an ontological meeting of society with natural and supernatural laws. At the same time, the purpose and fruitfulness of society is to preserve ontological harmony. After all, the laws of Nature, its forces, without the participation of society, affect

the development of the plant and animal world, the weather, and the entire biosphere. Society tries to implement (observe, perform, use, apply) and even develop these life-giving forces. This forces members of society to delve deeper into natural and supernatural laws. As a result of such an ontological action, various internal forces of the society itself, its potential abilities, which are aimed at maintaining the value of human life, arise.

But the ontological realization and development of society creates natural, natural problems: not all members of society are adequately aware and understand what is happening in the universe. Such imperfection is explained by the unfinished project on man. Therefore, waiting for the deontological implementation of the Universal Laws of Life has certain natural tolerances, the limits of inferior development. That is, in the functioning of society, imperatives of different amplitudes appear, which are not harmonious or chordal. Of course, such a continuing influence of causes on the development of society enters into a certain inertia as an unchanging state of uniform rectilinearity. Of course, with the appearance of additional human actions, inertia acquires a new state. As a result, we have the case that the social imperative, the inertia of society turns into organicity (inseparability, internal integrity) as a feature or character of society.

Key words: society, laws of society, laws of the universe, organic laws, ontological laws, deontological laws, ordological culturology, existential culturology, transcendental culturology.

Поява деонтологічних законів суспільства, які переходять в органічність, є допустимим у природі (але з певними межами) і таємничими (не простими, як нам інколи видається) особливостями. Адже всі Всесвітні закони життя є метаантропологічними, оскільки людина – вінець природи, який ще продовжує вбирати у себе можливі «прикраси». Метаантропологія визначається не тільки тілом, душею і духом, але й відношенням між ними (як цілого до частин і навпаки). З цього відношення випливають індивідуальні властивості суспільства, які міцно входять в його органіку. Число цих властивостей, якостей у суспільстві нескінченне, але їх характеристика забезпечує буття та існування суспільства. Це означає, що суспільство – це культурологічний, не онтологічний продукт Всесвіту. Тобто суспільство творить людина як мікрокосмос з її свобідною волею одночасно у трьох сферах: матеріальній, почуттєвій і духовній. Це творіння здійснюється на власний колективний розсуд за своїми традиційними органічними законами. Звичайно, свобода творіння суспільства породжує певні відхилення від онтологічних законів, тому всі суспільства диференційовані.

Суспільство, таким чином, у Всесвіті треба розглядати не тільки як об'єкт, а й як суб'єкт. Причому суб'єктивність суспільства безпосередньо впливає на Всесвіт і визначає якість буття й існування одного і другого. Тому для підвищення такої якості потрібно розглянути й проаналізувати можливі органічно-деонтологічні закони суспільства. Скоріше всього не

самі закони (їх сформулювати складно через диференційованість суспільств), а їх герменевтичне обґрунтування.

По-різному можна дефініювати поняття суспільства, але основний зміст зводиться до того, що це **інтелігібельна й сенсигельна сфера, об'єднана природними і надприродними законами з безпековим вектором розвитку.**

Це визначення суспільства має три складові частини: *інтелігібельна й сенсигельна сфера, природні і надприродні закони.* Земне життя людей немислиме без певних угруповань, спільності соціальних інтересів, які мають синергетичну, самореалізаційну дію. Таке угруповання – це сфера, яка має *інтелігібельні (розумові) та сенсигельні (почуттєві) властивості.* Адже для синергетичного розвитку такої життєдіяльної сфери потрібен розум і почуття. Звернемо увагу, що ми маємо справу з суб'єктивністю життєдіяльної сфери, яка мусить існувати і визначати суспільне буття, відображати якесь людське прагнення. Таким закономірним прагненням є розвиток і досягнення повноцінної дії своєї нації, тобто національної ідеї.

Будь-яка сфера, в тому числі й людська, не може існувати, розвиватися без законів, без об'єктивності. **Об'єктивний бік** суспільної сфери визначають **синергетичні закони: природні та надприродні.** Тут важливо наголосити, що об'єктивні закони людина не створює, а реалізовує їх в обов'язковому порядку. Крім того, на ці закони не можливо

впливати, доповнювати чи змінювати їх, а тільки реалізовувати (дотримуватись, виконувати, використовувати і застосовувати). Звичайно, у реалізації природних і надприродних законів допустима синергійна, адекватна, симфонічна допомога людини, а, особливо, держави, що відображає **суб'єктивний бік суспільних законів**. В цьому діянні в жодному разі не повинна проявлятися насильницька дія. Суспільна інтелігібельна й сенсильна (суб'єктивна) сфера життєдіяльності зміцнена природними й надприродними законами більше нічого не потребує, особливо не вимагає втручання, модернізації, шкідливої цивілізації і т.д. Розвиток здійснюється синергетично.

Реалізація природних і надприродних законів призводить до утворення природного і надприродного права. Це право має захисний (від зовнішніх впливів) компонент і незворотний рух вперед.

Зауважимо, що еволюція суспільних законів не має зворотного, делістиницького процесу. Здійснена корисна природна іонізація національної енергії, яка розвиває суспільство, може призупинитися, вибухнути, але не розіонізуватися. Такої зворотної дії природно-іонізованої лістиниці не може здійснити ні президент, ні уряд, ні впертий агресор, тобто ніякі людські зусилля. Не можливо також позбавити суспільство духовного минулого. Таке суспільство щеплене Божим благословенням. Богонатхненне суспільство завжди терпеливе, жадає, щоб панував найвищий життєвий природний закон, а не примхлива доцільність чи людина. Тому є всі підстави вважати, що доленосна Україна переможе і не розмінюватиметься на безцінні дрібниці чи гріховні матеріальні стани.

Вважаємо, що існує три сфери основних органічно-деонтологічних законів суспільства:

I сфера – *матеріальні межі поширення добробуту людини у суспільстві (ордологічна культурологія);*

II сфера – *почуттєві детермінальні відповідності буття й існування (екзистенціальна культурологія);*

III сфера – *співвідношення духовної ірраціональності з чесною раціональністю (трансцендентальна культурологія).*

Розглядувані сфери характеризуються диференційованою, індивідуальною природою індуктивних (впроваджених членами суспільства) аргументів (доказів, доведень). Ці аргументи або збуджують, або гальмують буття й існування суспільства, мають у собі або не мають онтологічні імперативи, або мають їх у недостатній, не повній кількості, що частіше всього таке існує у суспільстві.

Розглядаючи *ордологічну культурологію суспільства*, слід сказати, що вона зводиться щонайменше до таких індуктивних аргументів: *ставлення суспільства до реалізації природних ресурсів; організація захисту та економії природних запасів; забезпечення розвитку навколишньої природи; здійснення матеріальної добродійності та природної непорочності; віднайдення критеріїв для набуття необхідного добробуту; очікування різноманітних невдач в існуванні.*

Кожне суспільство володіє певними *природними ресурсами*: рослинний та тваринний світ, корисні копалини та ін., тобто сукупність об'єктів і систем живої та неживої природи, компонентів природного середовища, що оточують людину. Це природні запаси для матеріального життя, які функціонують за об'єктивними законами і до них потрібно ставитися з онтологічних позицій. Ордологічна культура суспільства полягає у реалізації цих ресурсів відповідно не порушуючи законів їх функціонування і одночасно уміле відтворення їх.

Слід сказати, що природні компоненти та сили природи існують для людини. Їхні закони діють на утримання цілісності Всесвіту. Тому важливою умовою існування суспільства є усвідомлення того, що наявність природних дарів – це духовний дарунок Природи, тобто матеріальні ресурси є духовними. Звідси й випливає, що природа цілого дарунку міститься у кожній частині ресурсу. Множина цих ресурсів не тільки формує ордологічну сферу з нормативною економікою у добробуті, економічною рівновагою, а й впливає на

розум і почуття (як чиста енергія) для управління матерією, природними ресурсами. Тобто закони свідомості людини, суспільства не повинні перебувати поза тілом, поза матерією, а бути разом з нею і відповідати за її збереження.

Закони *організації захисту та економії природних запасів* – це одне із завдань суспільства, яке воно виконує не в силу зовнішніх імперативів, а з внутрішніх. Тут природно діє безпековий вектор розвитку. Безпековий вектор розвитку може гарантувати тільки природне і надприродне право, а не позитивне право здебільшого замасковане для матеріальних вигод одної верстви чи групи населення. У реалізації природного і надприродного права суспільство об'єктивно рухається у духовному, трансцендентальному напрямі, ведучи за собою національну ідею.

Подібні міркування можуть насторожено сприймати рух безпекового вектору у трансцендентальний світ. Однак треба пам'ятати, що земне життя людини еволюційне. Але революційне життя пов'язане із злочинними симптомами, в той час коли еволюційне – з безперервною, поступовою, кількісною зміною. Еволюційний процес не визнає матеріальний фактор визначальним: він допоміжний для духовного чинника. Тим більше, що природне і надприродне право скероване для регулювання духовної сфери людини. Такий розвиток, ніби непомітний, здійснює поступову заміну старого новим без руйнації майбутнього, без насильства, повстання тощо. Фактично старе відмирає поступово через недоцільність, що свідчить про більше неподення з природою.

Безпековий вектор розвитку здійснює опіку суспільства шляхом зміцнення органічних законів. Ідеться про ті природні закони, які належать цьому і тільки цьому суспільству природно, ментально, нерозривно. Органічні закони гарантують безпеку у будь-якому випадку, рано чи пізно, оскільки вони є гештальтними, цілими з суспільством. Без цих законів суспільство недієве. Адже приглушений або відсутній ритм Бога, ритм екзистенціальних й трансцендентальних

законів корінної, титульної нації, народу. Крім того, недієвість органічних законів позбавляє суспільство еволюційної «лістиниці» як піднімання по життєдіяльних онтологічних шаблях вгору.

Наступним завданням суспільства є внутрішня потреба *забезпечувати розвиток навколишньої природи*. Для такого розвитку у суспільстві стихійно утворюються органічні норми методики здійснення цього процесу. Якщо суспільство розвивається під впливом природних законів, без варварського втручання державних органів та різних комерційних структур, то навколишня природа не знищується, а творчо використовується. Тоді ордологічна культурологія у царині навколишнього природного середовища має цінності. Фактично розвиток навколишньої природи може відбуватися без участі людини, суспільства, хоча є онтологічно. Але відновити те, що знищено потрібно людині здійснити.

Здійснення матеріальної добродійності та природної непорочності належить до матеріально-побутового життя людини у суспільстві. Добродійність означає давати добро, приносити матеріальну (і не тільки) користь, допомагати членам суспільства, які не мають елементарного матеріального достатку. Онтологічні закони добродійності дають можливість набувати необхідного добробуту за рахунок його щедрот, моральної чистоти та природної діяльності. Тобто добродійність і непорочність суспільства забезпечують йому не тільки певну непричинність до зла, яке панує у світі, а й високу ступінь буття й існування.

Закони віднайдення критеріїв для набуття необхідного добробуту найперше містяться у добросусідстві, дружбі. Самостійне, ізольоване від інших суспільство виживає досить складно. Саме добросусідство, як переконалося українське суспільство (та і багато інших), сприймають нарощуванню добробуту, а не використання коштів на зброю.

Існують десять законів добробуту: сила підсвідомих переконань, сила всепоглинаючого бажання; сила ясності намірів, сила продума-

ного плану дій; сила спеціальних знань, сила наполегливості; сила контрольованих видатків; сила чесності; сила віри; сила добродійності (І. Львова, *Голос України*, 23.07.2010). З цими законами можна погодитися, оскільки вони визначають напрями розвитку суспільного добробуту для створення прийнятних умов повсякденного життя.

Очікування різноманітних невдач в існуванні для суспільства повинно бути закономірним. Дослідники вважають, що існує ТОП-6 неочевидних причин, через які постійно невдача переслідує суспільство. Це, зокрема: невідповідність мети і можливостей; відсутність мети як такої; недолік мотивації; токсичне оточення; боязнь успіху; прагнення до помсти (ТОП-6 нео... *radiotrek.rv.ua*). Наявність хоча б однієї з цих причин не дає можливості повести суспільні реформи, які щоразу є необхідними. Тому суспільство хоча й розвивається еволюційно, але його інституції повинні створювати такі умови (норми), які б могли долати очікувані різноманітні невдачі в існуванні.

Отже, матеріальні межі поширення добробуту людини у суспільстві формують своєрідну ордологічну культурологію. Матеріальна забезпеченість суспільства (заможність, достаток, забезпеченість побутом, дохід) – це результат дії ордологічних законів. Вимірювання добробуту людини, суспільства є складним питанням, але легкість його все-таки існує. Вона міститься у системі вимірювання, імітації відчуття задоволення. Адже корисність для суспільства у добробуті міститься у Законах його здобуття: законним чи незаконним способом. Довговічність добробуту впливає із природно-правових діяч його набуття, чесності набуття. Тоді можна уникнути суспільних небезпек як від Всесвіту, так і від інших суспільств. Тому міра добробуту повинна мати природно-правове схвалення, високу ордологічну культуру, яка впливає лише із онтологічних зусиль.

Індуктивними елементами *екзистенціальної культурології* суспільства є внутрішня детермінація кожної людини. Ідеться про визначення, причини виникнення, появи

онтологічно життєвих явищ в суспільстві, які зумовлюють моральну якість, природну бутевість та існування. Тобто суспільство має свою природно-почуттєву (умовно-сердечну) орієнтацію, органічні екзистенціальні закони. Основний зміст цих законів міститься у таких поняттях: *національна пам'ять та історична культура; збереження суб'єктності; суспільна мудрість; суспільний екзистенціальний акорд; моральний захист нації.*

Закони *національної пам'яті та історичної культури* є органічними для кожного суспільства. Національна пам'ять здебільшого зберігається у підсвідомості, оскільки вона передається суспільству із покоління в покоління неперервно. Можливо національна пам'ять як чинник духовної сфери дещо стирається, проте історична культура час від часу нагадує суспільству про свій етнонаціональний феномен. Тому національна пам'ять в суспільстві зберігається надійно і її сила проявляється в органічних законах. Однак суспільство самостійно, еволюційно проявляє своє покликання реалізовувати компоненти української нації, активно переводити їх із дрімучої підсвідомості у свідомість, заставляє працювати пам'ять.

Важливим законом екзистенції є *збереження суб'єктності*, у якій містяться практично усі проблеми. Адже йдеться про визнання суспільства, яке має свою світоглядну позицію, є джерелом активності у життєвому просторі, перебуває у визнанні та ін. Суб'єктність суспільства означає, що з ним рахуються інші суспільства, які впевнені, що органічний закон носія активної діяльності діє.

Про закон *суспільної мудрості* відповідає екзистенція кожного члена суспільства. Це впливає з того, що мудрість є соціокультурний феномен як абстрактне поняття. Мудрість здобувається розумом, який має визнання у суспільстві. Мудре суспільство завжди розсудливо і грамотно використовує природні закони у своїй діяльності, проникливо заглядає у майбутнє. Звичайно, закон суспільної мудрості зазнає певних утисків, оскільки здійснюється заперечення зла. Мудре добро

бере верх. Не розум управляє суспільством, а мудрість, в якій вже існує розум.

Суспільство здійснює *моральний захист нації* шляхом життя в чеснотах у сфері духовно-морального оздоровлення. Існує суспільна мораль, дух якої позитивно впливає на членів суспільства. Це, зокрема, стосується захисту гідності та чесності члена суспільства, компенсації різноманітної моральної шкоди. Основний зміст цього ордологічного закону полягає в тому, що суспільство саме створює моральні норми, які його захищають всередині.

Отже, почуттєві детермінальні відповідності буття й існування формують екзистенціальну культурологію. Людина створює для себе екзистенціальні чесноти, мораль, чим гармонізує себе. А людська гармонія впливає на гармонію суспільства.

Третя сфера відображає *співвідношення духовної ірраціональності з чесотною раціональністю (трансцендентальна культурологія)*. Вона продукує такі органічні закони, які є завершальними. Якщо ордологічна і екзистенціальна культурологія суспільства є відповідно початковою і визначальною сферою, то трансцендентальна культурологія – завершальною, тобто підсумковою. Тут змінити щось вже не вдається. До цієї сфери суспільство діяло як могло, тепер треба пожнати плоди.

Органічні закони трансцендентальної культурології мають такі основні індуктивні елементи: *природна єдність раціонального та ірраціонального, духовна субстанція, часова сутність суспільства, суспільні конотації самості*.

У суспільстві панує *природна, раціональна та ірраціональна єдність*, наративи. Вони утворюють онтологічну єдність душевних і духовних чеснот, тобто екзистенціалів і трансценденталій, їхніх сил. Чесноти мають велику душевну і духовну силу. Початок цих сил міститься ще у ордологічній моралі, а потім переходить у вищу природу – чесноти. Суспільство зацікавлене в тому, щоб його члени набували якнайбільшу кількість вищих чеснот (душевних і духовних).

Душевні чесноти слід вважати раціональними, оскільки видимими є їх результати. Адже людина, яка приносить суспільству любов і все, що з нею пов'язане, стає очевидним, а така людина одобрюється громадою, приносить велику користь, згуртовує, єднає людство.

Духовні чесноти – ірраціональні, вони визначають позамежове життя, інобуття, яке міститься лише як перспектива? Те, що людина думає, може стати реальністю, якщо існує міцна онтологічна віра. З цієї парадигми утворюється раціональне суспільство. Ірраціональні чесноти породжують раціональні чесноти (і навпаки). Розбіжностей тут не буває, існує природна єдність.

Великою заслугою суспільства є те, що воно своїми органічними законами веде людство до *духовної субстанції*. При цьому онтологічний підхід до матеріальної сфери суспільство також скеровує людину у духовну субстанцію. Ця субстанція починає народжуватися в екзистенції людини, де міститься фактично дві субстанції – матеріальна і духовна, а також відбувається в подальшому перехід з першої у другу.

Духовна субстанція як єдина основа всього існуючого, основа буття, все суще, є Вищою Реальністю для людини, її метою життя. Адже все, що існує є в перспективі трансцендентальним. Якщо члени суспільства усвідомлюють таку істину, то суспільство стає якісним, онтологічно зорієнтованим.

Доцільно задуматися над таким індуктивним елементом органічних законів як *часова сутність суспільства*. Ідеться про його темпоральний вимір, який характеризується особливим взаємозв'язком минулого, теперішнього та майбутнього часу. Цією темпоральністю суспільство живе і розвивається. Хоча сучасне суспільство розвивається прискореним шляхом, світоглядними (часом поверхневими) імперативами, однак часова сутність присутня і враховується. Не може суспільство не враховувати час своїх змін. Кожна зміна у часі відображається на суспільстві: вона передує або деградує. Це залежить від врахування чи неврахування фактору часу й розсудливості.

Суспільні конотації самості обов'язково притаманні органічно-деонтологічним законам суспільства. Адже самість як внутрішність, середина, самототожність хоча і органічно перебуває в суспільстві, однак самовідповідальна перед суспільством і Всесвітом. Незважаючи на свою індивідуальну ментальність, семіотичність людина несе певний смисловий відтінок, герменевтичність свого буття у загальний суспільний тераріум і одночасно відповідальна за це внесення. Здебільшого це стосується емоційного, душевного стану самості, які змінюються, іонізуються, але є потрібними, якщо не суперечать онтологічності. Суспільне життя самостей є колоритним і надихає членів суспільства на щось нове й оригінальне.

Висновок. Отже, органічно-деонтологічні закони суспільства стосуються співвідношень між фізичною поведінкою людини, її почуттями, думками, словами, ідеями. При цьому ці детермінанти не є онтологічними. Людина творить їх у процесі життя у минулому, теперішньому і буде творити далі. Тому вчорашні норми є сьогоднішніми і це віддзеркалюється на суспільстві дивовижним чином, оскільки важко усвідомити і появу цих норм, їх органічність, що творіння цих норм пов'язано з

людською свободою, яка не завжди є зрозумілою цінністю.

Людина, яка уособлює органічні закони суспільства не завжди задумується над тим, що вона на підсвідомому рівні є творцем культурологічного процесу іонізації норм, які в результаті стають збалансованим механізмом її буття й існування. Якщо у Всесвіті існують поведінкові, життєдіяльні константи, догми, то вони є обов'язковими й у суспільстві, яке утворює людина у своїй синергетичній діяльності. В результаті гармонізаційна організація суспільства відповідає точному і впорядкованому Всесвіту.

Пошук балансу суспільних інтересів призводить до метаантропологічного розуміння добра і зла, їх не викінченої органічності, оскільки встановити межі добра і зла людина не може. Все, що є у суспільстві є цінним. Якщо добро, то приносить взіреть як потрібно діяти, якщо зло, то як не потрібно діяти. Така природа добра і зла міцно вкорінена у метаантропології людини, а значить є органічно-деонтологічним законом суспільства. Головне є в тому, щоб підтримувати природний компас суспільства і не збивати його з онтологічного шляху, не вести його у стан псування.

Список використаних джерел:

1. Арендт Ганна. Становище людини / пер. з англ. Марія Зубрицька. Львів-Жовква: Видавництво ОО Василян Місіонер, 1999. 255 с.
2. Гюм Девід. Трактат про людську природу / пер. з англ. Павло Пасада. Видавничий дім «Всесвіт». Київ: 2003. 552 с.
3. Джон МакТагарт Еліс МакТагарт. Природа існування. Том I. Київ: Темпора, 2022. 536 с.
4. Джон МакТагарт Еліс МакТагарт. Природа існування. Том II. Київ: Темпора, 2022. 912 с.
5. Сливка С.С. Філософія права: том 4. Канонічне право: підручник / Вид. 5-те, переробл. і допов. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 347 с.
6. Сливка С.С. Філософія права: том 12. Канонічне право: підручник / Вид. 5-те, переробл. і допов. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 256 с.
7. Темплтон Дж.М. Всесвітні закони життя. 200 вічних духовних принципів / Джон Маркс Темплтон: пер. з англ. Орислава Бриська. Львів: Видавництво «Апріорі», 2020. 600 с.

References:

1. Arendt Hanna. (1999) Stanovyshche liudyny [The position of a person] / Arendt H.: per. z anhl. Mariia Zubrytska. Lviv-Zhovkva: Vydavnytstvo OO Vasylian Misioner, 255 p.
2. Hium Devid. (2003) Traktakt pro liudsku pryrodu [Treatise on human nature] / Hium D.: per. z anhl. Pavlo Pasada. Vydavnychi dim "Vsesvit". Kyiv: 552 p.
3. Dzhon MakTahart Elis MakTahart. (2022) Pryroda isnuvannia. [The nature of existence] Tom I. Kyiv: Tempora, 536 p.

4. Dzhon MakTahart Elis MakTahart. (2022) Pryroda isnuvannia. [The nature of existence] Tom II. Kyiv: Tempora, 912 p.
5. Slyvka S.S. (2021) Filosofii prava: tom 4. Kanonichne pravo: [Philosophy of law: volume 4. Canon law] pidruchnyk / S.S. Slyvka. Vyd. 5-te, pererobl. i dopov. Kyiv: "Vydavnytstvo Liudmyla", 347 p.
6. Slyvka S.S. (2023) Filosofii prava: tom 12. Kanonichne pravo: [Philosophy of law: volume 12. Canon law] pidruchnyk / S.S. Slyvka. Vyd. 5-te, pererobl. i dopov. Kyiv: "Vydavnytstvo Liudmyla", 256 p.
7. Templton Dzh.M. (2020) Vsesvitni zakony zhyttia. 200 vichnykh dukhovnykh pryntsyviv [Universal laws of life. 200 eternal spiritual principles] / Dzhon Marks Templton: per. z anhl. Oryslava Bryska. Lviv: Vydavnytstvo "Apriori", 600 p.